

Kanunî'nin Şiir ve Şair Sevmeyen Paşaları: Rüstem Paşa ve Ayas Paşa

Vesile Albayrak Sak*

* Doç. Dr.,
Necmettin Erbakan
Üniversitesi Ereğli Eğitim
Fakültesi Türkçe ve Sosyal
Bilimler Eğitimi Bölümü /
Türkçe ABD,
albayrak_vesile@hotmail.com
Konya/TÜRKİYE

Öz

Osmanlı Devleti'nin her yönden yükseliş dönemi olan Kanunî dönemi klasik Türk edebiyatının Bâkî, Fuzûlî, Zâtî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahya, Lâmiî Çelebi gibi tanınmış şairlerinin yaşadığı bir yüzyıl olmuştur. Döneminin şairlerini seferlerde dahi beraberinde götürüp caizelerle desteklemekten geri durmayan Kanunî, hamilik geleneğini de layıkıyla yerine getirmiştir. Ne var ki döneminin iki paşası Rüstem Paşa ve Ayas Paşa bu geleneği yerine getirmediği gibi şairlere bağlanan ulufe, salyâne gibi gelirleri de kesmiştir. Rüstem Paşa Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi hadisesinde dahil olduğu düşüncesiyle katil olayının tarihine mekr-i Rüstem şeklinde tarih düşürülmüş devlet adamıdır. Kaynaklarda iyi tedbir sahibi, tutumlu, zengin, yararlı düşünceli gibi sıfatlarla tavsif edilmiş aynı zamanda "şairlerden hoşlanmayan" ifadesi de kendisi için kullanılmıştır. Ayas Paşa ise "saltanata yararları olmadığı" düşüncesiyle şairlere ödenek ayrılmasının gereksiz olduğunu savunmuştur. Çalışmamız bu görüşleri sebebiyle Kanunî döneminin bu iki veziriazamının öfkesine maruz kalıp himaye geleneğinden mahrum bırakılan şairlerimizi incelemeyi ve himayenin şiir sanatı üzerindeki etkisini analiz etmeyi esas almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, hamilik, Rüstem Paşa, Ayas Paşa.

Gönderim / Received:

11.11.2022

Kabul / Accepted:

03.05.2023

Alan Editörü / Field

Editör:

Gülsüm Kırbas

Pashas of Suleiman The Magnificent Who Disliked Poetry and Poets: Rüstem Pasha and Ayas Pasha

Abstract

The period of Suleiman the Magnificent, which was the rising period of the Ottoman Empire in all aspects, was a century in which the most well-known poets of classical Turkish literature, such as Bâkî, Fuzûlî, Zâtî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahya, Lâmiî Çelebi lived. Suleiman the Magnificent, who did not hesitate to take the poets of his period with him even on expeditions and support them with awards, duly fulfilled the tradition of patronage. However, the two pashas of his time, Rustem Pasha and Ayas Pasha, did not maintain this tradition, and they also cut the incomes of the poets, such as ulufe (service pay) and salyane (tax). Considering that Rustem Pasha was involved in the murder of Shahzada Mustafa, his assassination went down in history as Meker-i Rüstem (Rustem's Trick). Rustem Pasha was a statesman described in the sources with adjectives such as good, prudent, thrifty, wealthy, helpful, and considerate, and the expression 'disliking poets' was used for himself. Ayas Pasha also argued that it was unnecessary to allocate funds to the poets by considering that 'they would not provide benefit to the sultanate'. This study is grounded on examining the poets who suffered the rage of these two grand viziers of the period of Suleiman the Magnificent due to their opinions and who were deprived of the patronage tradition, and on analysing the influence of patronage on the art of poetry.

Keywords: Classical Turkish poetry, patronage, Rüstem Pasha, Ayas Pasha.

GİRİŞ

Gazneliler ve Selçuklular döneminde oluşturulmuş bir edebî geleneğe uzanan Osmanlı himaye geleneği, sultanların ve üst düzey devlet adamlarının şiire ve şaire gösterdikleri teveccüh ile artarak devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde bu gelenek önemini muhafaza etmiştir. Sanat, kendini ve icraatlarını her daim yaşatmak isteyen saltanat ve saltanat mensuplarının seçtikleri en etkili yol olarak görülmüştür. Bu durumun bilincinde olan şairlerse kaside, gazel, kıt'a vb. eserler kaleme alarak in'âm, ihsân, atâ, lütuf, bahşiş, câize, nân-pâre gibi gelenek itibarıyla karşılığı olan kavramlarla yardım talep etmişler, padişah ve devletin ileri gelenlerinin lütfuna mazhar olarak geçimlerini sağlayıp durumlarını düzeltmeye uğraşmışlardır.

Fatih dönemiyle birlikte sultanın yakın çevresindeki vezir, defterdar, nişancı gibi üst düzey yöneticilerin, şehzadelerin kendilerine şiir sunulan merci konumuna geldikleri ve himaye kurumunun da sistemleşen bir yapı oluşturduğu (Işınsoy Durmuş, 2020, s. 200) bilinmektedir. Osmanlı himaye sistemi kendisi de şair olan Kanunî döneminde ilim tarihinin en büyük simaları ile hünerlerini göstermek için İstanbul'a gelen şairlerin en büyük umudu olmuştur. 1520-1566 yıllarını içine alan Kanunî devri, Türk ve dünya tarihinde önemli bir yer işgal etmiştir. Mimari, minyatür, hat sanatı, çinicilik gibi sanatlar söz konusu dönemde büyük gelişme göstermiştir. Sanatçılar, hukukçular, tarihçiler, bilim adamları, din adamları sarayın en seçkin konukları arasında yer almışlardır (Yücel, 1991, s. 105). Bu seçkin zümreler arasında şairler de vardır. Kemalpaşazâde, Ebussuud Efendi, Celalzâde Mustafa Çelebi, Taşköprizâde Ahmed Efendi, Kınalızâde Ali Efendi, Muhyiddin Muhammed Karabâğî, Abdullah bin Şeyh İbrahim Şebüsterî, Birgivî gibi ilim adamları ve fakihler yanında Bâkî, Zâtî, Hayâlî, Taşlıcalı Yahya, Lâmiî Çelebi, Figânî, Âşık Çelebi gibi Türk edebiyatının tanınmış şairleri de Kanunî döneminde yer almışlardır. Bu şairler yanında padişah, şehzadeler, birçok vezir ve paşanın da dönemin şairleri arasına katıldıklarını, Semendire ve Belgrad sancakbeyliği ile 1565-1566 yılları arasında Budin Beylerbeyliği görevlerinde bulunan (Altaylı, 2006, s.34) Arslan Paşa'nın, vezir Cemâlî ve Osmanlı Beylerbeyi ve tarihçisi, şair (Ördek, 2014) Şemsî Ahmed Paşaların, Remzî mahlasıyla şiirler yazdığı belirtilen (Küçükdağ, 2007, s.281) vezirazam Pîrî Mehmed Paşa'nın şairler silsilesi içinde yer aldıklarını söyleyen Hammer (1990, s. 505) şiir ve şairin padişah ve devlet adamları için önemini vurgulamıştır.

Kanunî dönemi klasik şiirin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Ne var ki Kanunî'nin vezirlerinden Rüstem Paşa ve Ayas Paşa ne şiirle ilgilenmişler ne de şairlere sıcak davranmışlardır. Şairleri caizelerle desteklemek yerine onların ulufe ve salyânelerini kesmişler yahut bu ödemeleri kısmışlardır. Paşaların şair ve şiir sevmeyen tutumları; dönemin biyografik ve eleştirel kaynakları olan tezkirelere, şairlerin eserlerine/divanlarına da yansımıştır.

Şiir Sevmez Vezirler

Rüstem Paşa

Asıl adı Opukoviç olan (Babinger, 1992, s. 91) Rüstem Paşa Hırvat veya Boşnak bir aileden gelmektedir. Sarayda yetişip Diyarbakır ve Anadolu Beylerbeyi olduktan sonra vezirliğe tayin edilmiş (Uzunçarşılı, 1983, s. 551), Kanunî'nin kızı Mihrimah Sultan'la evlenmesinin ardından veziriazamlığa getirilmiştir. Rüstem Paşa Şehzade Mustafa'nın ölümünde amil görülmesi sebebiyle bu hadiseye "mekr-i Rüstem" olarak tarih düşürülen devlet adamıdır. Kimi şairler Muhibbî gibi müstear isimler kullanarak; Taşlıcalı Yahya, Nisâyî gibi kimi şairler ise isimlerini gizlemeden tarih düşürmüşlerdir (Albayrak Sak, 2023, s. 262).

Bununla birlikte hassa hazinesini doldurma gayretleri sebebiyle hasisliği dahi Kanunî tarafından hoşgörülen Paşa'nın hiçbir gelir membaini ihmal etmeyip sultanın bahçesindeki gülleri, menekşeleri, zerbavatları dahi sattığı (Busbecq, 1939, s. 44) bilinmektedir. Hatta Avusturya elçisi her şeyi bu prensiple idare etmesi neticesinde sarayda bir odanın "Rüstem'in gayretiyle temin edilmiş hazinedir." şeklinde

belirtildiğini de ifade etmektedir. İrtikabıyla kesesini doldurduğu hatta buna dair padişaha ariza sunulduğu (Gökbilgin, 1956, s. 11) fakat Hürrem Sultan, kızı Mihrimah ve damadı Rüstem Paşa'nın Kanunî üzerinde oluşturduğu siyasi hizip nedeniyle bunların önlenemediği ifade edilmektedir. Bu durumun bir hizip değil aksine Kanunî'nin doğrudan "hanedanı" güçlendirmeyi esas aldığını zira damat sadrazamları sarayın alışılmış bir parçası hâline getirme durumunun Kanunî tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Veziriazamları Lütfi ve Kara Ahmed Paşaların kız kardeşleriyle (Şah Sultan, Fatma), son iki sadrazamı Semiz Ali ve Sokullu Mehmed Paşa'nın torunlarıyla (Hümâşah, İsmihan) evli olmasının da bu tezi yani "hanedanı güçlendirmeyi" esas aldığı belirtilmektedir (Emecen, 2011, s. 145).

"Merhûm İbrahim Paşa katl olunmuş. Şu'arâ-yı muvazzafînün salyâneleri kesilmiş. Merhûm Kandî haylîce teng-dest olmuş. Hattâ vezâ'if ü harc lâzîmelerine sarf-ı makdûr itdüğü tuyûr u kilâb-ı mahşûr kısmına yetişdüremez olmuş. Kuşlar ise andan gıdâ almağa mu'tâd olmanın başına uşerler imiş. Kilâb-ı hûd gürûh gürûh yanınca gezerler imiş. Evvelki minvâl üzre lahm u ciger bezl ide sanurlar imiş. Merhûm Rüstem Paşa ki sadr-ı a'zam oldı ben ortası açuk yazuyı sevmezim diyu şu'arâdan teneffûri ta'ayyün buldı." (İsen, 1994a, s. 261) ifadelerine bakılırsa şiiirden hoşlanmayan, manzum eserlere "ortası açuk yazı" diyecek kadar şiiirden anlamayan, daha doğrusu şiiir sevmeyen Rüstem Paşa'nın tarihle ilgilendiği, tarihî araştırmaları himaye ettiği, Rüstem Paşa'nın iltifatına nail olabilmek için Matrakçı Nasuh'un Taberi Tarihi'ni Cami'ü't-Tevârih adıyla tercüme ettiği ifade edilir (Erkan, 2005, s. XXXII). Yine Kanunî dönemi tarihçilerinden Murâdî'nin de Sadrazam Rüstem Paşa'nın hizmetine girerek Şahincibaşı Mustafa Ağa vasıtasıyla kendisine at gönderildiğinden ve sefere onlarla birlikte çıktığından bahsedilir (Yurdaydın, 1963, s. 456). Mustafa b. Hasan Şah'a 957/1550 yılında Mîrhvând'ın *Ravzatu's-safâ* adlı tarihini Türkçeye çevirttiği (Babinger, 1992, s. 92) hatta tarihçilerin de Paşa'nın teveccühüne nail olabilmek maksadıyla Kanunî'nin İran Seferi'ni kaleme aldıkları da bilinmektedir.

Kanunî dönemine ait 954-955/1547-1548 tarihli bir Vâridât ve Masârifât Defteri'nde tanınmış ulemâ, hazine kâtipleri, fakirlere para bağışları 2.653.874 akçaya varırken (Barkan, 1957, s. 62) listede hiçbir şaire rastlanmaması, II. Murad'ın mansıpsız ediplere tayin ettiği salyânenin bu dönemde kaldırıldığını göstermektedir. Şairlere in'amların ceyb-i hümâyundan ya da kîse-i hümâyun yani Osmanlı padişahlarının kendilerine ait parası ve hazinesinden veya ceyb-i hümâyun dairesinden/padişahların şahsi hesapları ile uğraşan daireden verilmiş olabileceği (İnalcık, 2021, s. 397) görüşlerini ortaya koymaktadır. Bu durum Rüstem Paşa'nın (1544-1553) tarihe haris ve mürteşi biri olarak geçmesine neden olmuştur. Rüstem Paşa'nın bu tutumu yine de devri şairlerinin beklentilerini hepten yok etmemiş, refahının saraya bağlı olduğunu bilen şairler bu kapıyı açmak, en azından aralamak için zorlamışlardır.

Rüstem Paşa'yı, vezirlik gül bahçesinin taze gülü olarak vasıflandıran Fuzûlî, onu merhamet ışığı, cömertlik sahiplerinin ve temiz huyların başı olarak tavsif etmiştir. 41 beyitlik kasidesinde bağışlarının bolluğunu; yinelemeli ve abartmalı söz yapıları içinde veren Fuzûlî ancak Nişancı Celalzâde'ye ulaşabilmiştir. Onun için bundan fazlasının olması da Safevîlerin hizmetinde 26 yıl geçirdikten sonra 1534'te birden Sünni Osmanlı sultanının tebaası durumuna geldiği (İnalcık, 2021, s. 379) düşüncesiyle pek mümkün görülmemiştir. Üst üste sekiz kaside sunmuş olmasına rağmen Anadolu şairlerinin gördükleri saygı ve yaşadıkları rahat hayata ulaşamaması, hayatını güvence altına alamadığının da göstergesidir (İpekten, 1991, s. 21-22). Kendisine "zevâid" kaydıyla bağlanan dokuz akçe maaşını da alamaması "*Şikâyetnâme*"sini alaycı bir dille kaleme almasına vesile olmuştur.

"Eşsiz cömertliğini Hâtem görseydi mucize sanıp iman ederdi." "Bu gönlü yaralı Fuzûlî'ye cömertlik merheminden ulaşıya ne olur." diyerek çaresizliğini ifade etmektedir. Doğduğu topraklardan çıkamayan ve umduğu hamiyi bulamayan şairin dünyaya küsmekten başka çaresi de kalmamıştır.

Tâze gül-zâr-ı vezâretde açılmış bir gül
Virmiş âfâka nesîm-i eseri lutf-ı İrem

Pertev-i merhamet ol Hazret-i Rüstem Pâşâ
Ser-i erbâb-ı sehâ ser-ver-i pâkize-şiyem

Bi'llâh er görmüş olaydı kerem-i bî-bedelin
Anı mu'ciz sanıp imâna gelirdi Hâtem

N'ola ger dâr-ı şifâ-yı kereminden yetse
Bu Fuzûlî-i dil-efgârına hem bir merhem (Fuzûlî, K 24/17, 24, 37, 39)

Rüstem Paşa'ya yaklaşmak için onun şeyhi, Baba Efendi diye mâruf Filibeli Şeyh Mahmud Efendi'ye intisap etmeye uğraşan Bâkî de 22 ve 23. kasidelerini ona takdim etmiştir (Küçük, 2011, s. 55-58). Bu iki methiyenin *Divan*'ın çeşitli nüshalarında "Kasîde-i Bâkî Berây-ı Hâce-i Sultân Selîm" başlığı altında yer alması onun aynı zamanda II. Selim'in hocası olduğunun da işareti olarak kabul edilmiştir. Böylece Bâkî, Rızâyî vasıtasıyla Rüstem Paşa, Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim üzerinde etkili olmuş, bu etki III. Murad devrinde de sürmüştür.

Rüstem Paşa'ya hocalık yapan, onu dinî konularda ve devlet işlerinde, siyasetten sanata kadar her hususta yetiştiren Rızâyî'nin nüfuzu, 1544'te Rüstem Paşa'nın sadrazam olmasıyla daha da artmıştır. Rüstem Paşa'nın hocasını tekrar yanına almasıyla Rızâyî'nin onun mahrem-i esrârı hâline gelmesi yanında Kanunî Sultan Süleyman ile de yakınlık kurduğu hatta bu yakınlığın ileri dereceye vardığı, devlet kapısında işi olanların önce ona başvurduğu ifade edilir (Kılıç, 2010, s. 1364). Bu durum Rüstem Paşa'nın bütün hayır işlerini onun tavsiyesiyle yaptığı, ona danışmadan "neredeyse adım atmadığı" şeklinde belirtilir. Ayrıca ilim ehlinde kabiliyetli olanların hak ettikleri görevlere getirilmelerinde de Rızâyî'nin etkili olduğu, Rüstem Paşa katında aracılıkta bulunduğu hatta çeşitli ihсанlarla desteklenmelerini sağladığı da kaydedilir (Uzun, 2008, s. 71-72).

Bunun bir örneği olarak Bâkî'nin biri 35, diğeri 37 beyitlik aşağıdaki kasidelerinde Şeyh Mahmud Efendi'den yardım beklediği anlaşılmaktadır.

Cür'aveş ayakda kodı sâkî-i devrân beni
Dest-gîr ol ey emîr-i meclis-i devr-i zamân (Bâkî, K 22/27)

Hâk-i derüñ sücûdın ider bir fütâdedür
Lutf eyle dest-gîri ol itsün biraz kıyâm (Bâkî, K 23/29)

Bâkî, Rüstem Paşa'nın 1561'de ölümünden dört yıl sonra Kanunî'ye ulaşabilmiş, onun kendisine uzanan cömert elini ancak birkaç yıl tutabilmiştir. 1566'da Kanunî'nin vefatıyla bu himayeden mahrum kalmıştır.

Rüstem Paşa'ya ulaşmak için Baba Efendi lakaplı Rızâyî'ye başvuran şairlerden biri de Edirneli Nazmî'dir. Maddi açıdan sıkıntılı günlerinde ondan himaye gören Nazmî, *Divan*'ında ve *Mecma'ü'n-Nezâir* adlı eserinde Baba Efendi'nin şiirlerine de yer vermiştir. *Divan*'ındaki bu beyitler ondan atalık gördüğünü, yani himaye edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Atalığ eyledi Baba Efendi Nazmîye
Ki çekmedi sefer âlâmın ol yetîm fakîr

İde hemîn o yetîme atalığ eyleyenün
Kemâl-i devlet ü 'ömrin ziyâde Rabb-i kadîr (Nazmî, Nazîre 2432/7-9)

Babası gibi yeniçeri olup katıldığı İran ve Mısır Seferlerinde sıkıntı çeken ve “aksak” olması sebebiyle de silahdarlara ser-bölük olarak terfi ettirilen şair (Üst, 2018, s.6) hayatı boyunca maddi sıkıntı çekmiş, hizmetinin karşılığını ise alamamıştır. Yaşlılık ve fakirlik sebebiyle çok zor durumda olduğunu ve mansıp edinme isteğini belirten şair murabbanın V. bendinde hayatının büyük kısmını geçirdiği sipahilikten (Köksal, 2017, s. 12), dert yanmıştır.

Osmanlı Devleti coğrafi keşiflerin başlangıcına kadar ticaret yollarına hâkim olmuştur. Bu hâkimiyeti ticaret alanında loncalar; tarım hayatında ise has, zeamet ve tımar gibi düzenlemeler ile devam ettirebilmiştir. Kanunî'nin saltanatının son yıllarında düşük gelirli sipahilerin yaşadıkları ekonomik bunalımı aşmak için sefer istemeleri ve bunu karşılayamayan padişahın “kocadığı” şeklindeki yorumları da (Afyoncu, 2014, s. 6) şairin bu beyitlerini doğrulamaktadır.

Sipâhî kim 'ulûfe akçasına ola ol muhtâc
Seferde itmege toymaz olur zilletle dâyim ac
Ana yegdür sipâhîlikden olunması pes ihrâc
Cihânda eyledüm nefret sipâhîlik tarîkinden (Nazmî, Murabba 304/V)

Edirneli Nazmî zor durumundan kurtulabilmek ve himaye elde edebilmek için *Divan*'ında hem Rüstem Paşa'ya hem de Baba Rızâyî'ye tarihler düşürmüştür. Rüstem Paşa'nın 945/1538'de Anadolu'ya Beylerbeyi; 946/1539'da vezir; yine 946/1539'da defterdar; ve yine aynı tarihte damat olmasına; 954/1547'de kız kardeşinin doğumuna; 960/1553'te azline ve 962/1555'te ikinci defa vezirliğe getirilişine ayrıca Paşa'nın yaptırdığı çeşmelere, kervansaray, medreselere olmak üzere pek çok tarih düşürmüştür. Şair, Baba Efendi'ye de 948/1541'de ulufe bağlanmasına ve 954/1547'de evinin inşasına tarihler düşürmüş fakat yine de özlemini çektiği o rahat hayata kavuşamamıştır.

Filibeli Rızâyî vasıtasıyla Rüstem Paşa'ya ulaşmaya, onun himayesini kazanmaya çalışan şairlerden biri de Filibeli Vecdî'dir. Hayatının büyük bir kısmını Florina, İbra'îl, Uzuncaova, Karinnâbâd, İvrace, Dubniçe (Kavruk & Selçuk, 2017, s. 6) gibi Balkanlarda değişik yerlerde müderrislik ve kadılık yaparak geçiren şair atandığı ve azledildiği görevler vesilesiyle şiirler kaleme almıştır. Bununla birlikte pek çok üst düzey siyaset, ilim ve sanat erbabına bazen makam talebi, bazen tebrik, bazen de şikâyet vesilesiyle şiirler sunmuştur.

Vecdî'nin tarihi ve süresi belli olmamakla beraber bir müddet İstanbul'da kaldığı da anlaşılmaktadır. *Divan*'ındaki “Baba Efendi İstanbul'a müşerref oldukda virilmişdür” başlığıyla kaydettiği bir manzumesinden ve tanzir ettiği gazellerinden Baba Efendi ile sıkı bir münasette olduğu, bir ara İstanbul'a gelişinde Rızâyî ile aynı mekânda bulunduğu ve ona şiir takdim ettiği anlaşılmaktadır.

Hak müyesser kılursa eyliyelüm
Seyr-i İstanbul u Kalata'yı
Dîde-i câna Vecdiyâ çekelüm
Hâk-i pâ-yı Rızâyî Baba'yı (Vecdî, G 73/4-5)

Şairin kaside, gazel, kıt'a, nazım ve inşasında ismini zikrettiği Baba Efendi tarafından himaye edildiği, aralarında yakın bir münasebet olduğu anlaşılmaktadır. İsmi divanda zikredilmese de Rızâyî vasıtasıyla Rüstem Paşa'ya ulaşmış olması muhtemel görünmektedir.

Biñ bir adı hakî çün İlâh'ıñ sen olmasañ
İrmezdi bunca mertebeye biñde birimiz (Vecdî, G 24/4)

Benüm gibi niçe bîmâra tîmâr eyleyen sensin
Kapuñ dâru'ş-şifâsından devâ uman 'alîlüm ben (Vecdî, G 44/2)

Kapuñ oldı sened tapuñ mesned
Vecdî-i bî-kese eben-'an-ced

Kapuñ ide küşâd u tapuñ şâd
Dilerüm ol İlâh-ı hayy u samed (Vecdî, Nazım/10)

Budin Seferi için Halep'ten 1540-1541 tarihinde Budin'e giden Seyrî de Rüstem Paşa için kaside sunan şairlerdendir (Gökkaya, 2017, s. 27). Paşa'yı övmek için yazdığı kasidesinde (Kaplan, 2015, s. 27) Budin'in fethinde Rüstem Paşa'nın rolünü vurgulamıştır. Seyrî kasidesini sunduğunda Rüstem Paşa ikinci vezirdir. Seyrî'nin 27 beyitlik fethiyyesinde aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

Nemçe İspanye Çesâr u Çeh kamusu feth ola
Tîğ-ı tedbîrünle nitekim alınmışdı Budin

Âsafâ 'adlünle şöyle buldı 'âlem iltizâm
Kuzulu koyun gibidür kurd ile koyun hemîn

Döne döne ger arar isen yok inilder bir kişi
'Ahd-i 'adlünde bugün tolâb ider ancak enîn (Seyrî, K 7/21, 22, 23, 24)

Şehzade Mustafa'nın sancakbeyliği sırasında Amasya'da şehzadeye dört kaside sunarak divan kâtipliğini talep eden Seyrî'nin bu arzusu da gerçekleşmemiştir.

Rüstem Paşa'nın himayesi ile Eyüp Vakfı mütevelliliğine getirilen Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1580) ise ikbal devri uzun sürmeyen şairlerdendir. Hayâlî ile sürtüşmeleri sebebiyle adını edebiyat çevrelerinde duyuran şair Şehzade Mustafa Mersiyesi ile Rüstem Paşa'nın düşmanlığına hedef olmuştur. Rüstem Paşa'ya yöneltilen açık hakaretlerin Kanunî'ye yöneltilen hakaretleri kamufle etme ve zahiren hedef şaşırtma maksadıyla yerleştirildikleri (Şentürk, 1998, s. XCIII-XCIX) ifade edilen mersiye, şairi İzvornik sancağına sürülmekten kurtaramamış, Yahyalı Akıncılar Ocağı'na katılmasına, hayatının son 30 yılını İstanbul'dan uzakta, zorluklar içinde geçirmesine sebep olmuştur. Pek çok şair tarafından yazılan mersiyelerde padişahın Hürrem Sultan'a, oradan Rüstem Paşa'ya ve Ebussuud Efendi'ye kadar uzanan ağır suçlamaların en ağırlarından birini kaleme alan Taşlıcalı Yahya'nın Paşa tarafından öldürtülmek istendiği ancak padişahın buna rıza göstermediği ifade edilir (İsen, 1994b, s. 81-86). XVI. yüzyılın bu sâhib-i seyf ü kalem şairi cür'etkârılığıyla yüzyılı dolduran şairlerden biri olsa da beklediği himayeyi ne Kanunî'den ne de devlet büyüklerinden görebilmiştir. Şairin Rüstem Paşa'nın vefatından sonra yazdığı ve teselli bulduğu (İsen, 1994a, s. 286-287) ifade edilen terkîb-i bendinde ise Paşa'nın görünürde akıllı olsa da gerçekte deli olduğunu; savaşının da âlimlerle olduğunu; bir akçenin bile onun için canını verecek kadar değerli olduğunu; hatta cimrilikte o derece ileridir ki Pinti Hamid'in bile ondan cömert olduğunu ifade eden sözleri en azından Paşa'nın hasisliğini anlatan kaynaklardaki bilgilerle uygunluk arz etmektedir.

Suretâ 'âkil ü dâna idi ma'nîde deli
'Ulemâ ile idi ceng ü cidâl ü cedeli

Câyiz idi ola bir akçanın üstüne şehîd
Bir sahî kimse idi ana göre pinti Hamîd (Taşlıcalı Yahya, Terkib-i Bend 9/IV-2, V-7)

Rüstem Paşa'nın şairlerden hoşlanmaması Şehzade Mustafa olayından sonra daha da artmış olmalı ki etki tepki prensibi olarak açıklayabileceğimiz bir şekilde şairlerden de Paşa'ya olumlu, methedici anlatımlar olmamıştır. Ebussuud Efendi'nin Sultan Süleyman ile Halep'te iken İstanbul'da hakkında çıkan dedikodulara kulak asmaması yönünde Rüstem Paşa'ya yazdığı Arîza'dan (Dağlar,

2013, s. 279-320) Paşa'ya tavsiyelerde bulunması, siyaset icabı yapılması gerekeni göstermesi hem aralarındaki samimiyeti hem de devlet işlerinin yürütülmesi vecibelerini göstermesi bakımından önemlidir.

Beylikten dünya devletine olan siyasi çizgide kudret bakımından Osmanlı'nın en yüksek seviyede olduğu XVI. yüzyıla kadar Osmanlı siyasi hayatında kız çocukları önemli şahsiyetler olarak görülmeyip bu yüzyılda Rüstem Paşa'nın eşi Mihrimah Sultan'ın saltanatta önemli rol oynaması (Alderson, 2018, s. 118) tebaa tarafından hoş karşılanmamıştır. Mihrimah Sultan'ın kazandığı nüfuz sebebiyle Şehzade Mustafa'nın katledilmesi Osmanlı'da padişahların erkek evlatları siyasi geleceğin temsilcisi olarak görülmesi düsturunun zedelenmesine de yol açmıştır.

İskender Çelebi (ö. 1534) ve İbrahim Paşa'nın (ö. 1536) öldürülmesiyle iki büyük hamisini kaybeden ve talihi dönen (Kurnaz, 1998, s. 5-7) Hayâlî'nin şiirlerinde on bin akçe dirliğinin elinden alındığını ifade etmesinin müsebbibi de Rüstem Paşa olabilir. Kanunî'nin şaire olan iltifatının azalması belki de Paşa'nın kendi adıyla anılacağı hassa hazinesini doldurmasına imkân vermiştir.

On bin akçe dirliği lâyük müdür bu bendenin
Rûzigâr ile ol bâd-ı hevâya müşterek (Hayâlî, G 265/6)

"Rüstem Paşa ki sadr-ı vezârete geçmiş mezbûrun vech-i ma'âşına bu mikdâr yeter diyü üç akçesini ibkâ idüp mâ'adâsını kesmiş." (İsen, 1994a, s. 204) ifadesinden anlaşıldığı gibi İbrahim Paşa zamanında on altı Osmanî ulufesi alan ancak Rüstem Paşa'nın emriyle ulufesi üç akçeye indirilen (Kazan Nas, 2018, s. 4) şairlerden biri de Celîlî'dir. II. Bâyezîd zamanında Bursa'da doğan şair, I. Selim ve I. Süleyman zamanında şöhret bulmuş ve II. Selim zamanında (M.1566-1577) Bursa'da vefat etmiştir. İçine kapanık bir mizaca sahip olan Celîlî'nin divanı ile mesnevilerini dolduran şikâyetlere ve yardım taleplerine dayanılarak müreffeh bir hayat süremediği, beklediği mansıbı ve maddi karşılığı elde edemediği söylenebilir. Şiirden anlamayıp hoşlanmamasından mıdır bilinmez dönemindeki şairler mensur eserler de yazmışlar ve Rüstem Paşa'dan yardım talep etmişlerdir. Bunlardan biri de Hacı Evranos sülalesinden Za'îfî'dir. Rüstem Paşa'ya yazdığı ve çektiği geçim sıkıntısını içten bir dille anlattığı Münşe'ât-ı Mütenevvi'a'sındaki Türkçe mektuplardan birinde şairin Rüstem Paşa'nın İran Seferi'ne çıkacağı sırada geçim sıkıntısına düştüğü anlaşılmaktadır.

"Tanrı yarlıgayıcı ve herkesin rızkını vericidir. Acıyanların en ulusu, bilginlerin yardımcısı, cömertlik kaynağı, ihsanlar ocağı, yoksulların sığınağı, beylerin uğrağı... Ne malım var ki bir hâne alam ve ne milk evim var ki içinde iyâlimle âsûde-hâl olam. Cevârih u kalbim alil evlâd ü iyâlim benim gibi zelif. Eyyâm-ı sayfta taşı yastık, toprağı döşek edinmek âdetleridir. Ammâ eyyâm-ı şitâda örtü bulsalar döşek yok, döşek bulsalar örtü yok... İmdi benüm saadetlü sultanım, Allah Hazreti hakkıyçün olsun ne benim azlime be ne fakr u fâkadan müteellim olduğuma hazar eyle, hemîn kendü kemâl-i zuhura getirüp ben kuluna Semaniye'den bir medrese ihsan eyle ki ben dahi sultanıma mahsus duâcılar olayım." (Gökyay, 2008, s.39-40).

Mektubunda zor durumundan bahsetse de Za'îfî'nin Sergüzeşt'inden (Üzümcü, 2008, s. 10), Kanunî'nin Irakeyn Seferi'ne Sofu Mehmed Paşa beraberinde katıldığı, otuz akçelik medreseye atanma yardımını da Rüstem Paşa'dan değil Pîrî Mehmed Paşa'dan gördüğü, az da olsa onun himayesinde cömertlikler elde ettiği *Divan*'ından (Akarsu, 1989, s. XXVII) anlaşılmaktadır.

Ulemayı desteklediği bilinen Rüstem Paşa'nın Şeyhülislam Ebussuud Efendi'yi de himaye ettiği yine mektuplarından anlaşılmaktadır. Tasavvuf ve mutasavvıflar hakkındaki düşünceleri sebebiyle eleştirilen Ebussuud'un mektuplarındaki samimiyet meşihat makamına getirilmesinde Paşa'nın yardımı olduğunu gösterir niteliktedir (Dağlar, 2013, s. 279-320).

Rüstem Paşa'nın şairlerden esirgediği desteği müverrih ve âlimlere göstermesindeki sebebi anlamak, izah etmek elbette güçtür. Ancak şairlerin Paşa'nın Şehzade Mustafa'nın katlindeki dahli vurgulamak için tarih düşüren, eleştiren mersiyelerinden sonra şiir ve şairlere daha mesafeli durduğu düşünülebilir.

Ayas Paşa

Enderunda yetişip yeniçeri ağalığıyla saraydan çıkan Kastamonu sancakbeyi, 1522'de Rumeli beylerbeyi olarak Rodos Seferi'ne katıldıktan sonra vezir olup ikinci vezir iken Mısır'daki Hain Ahmed Paşa İsyanı'nın bastırılmasında görevlendirilen, şiiri sevmeyen paşalardan biri de Ayas Paşa'dır. İbrahim Paşa'nın katli üzerine 942/1536'da veziriazam olan Ayas Paşa 3 yıl 4 ay kadar süren veziriazamlığı sırasında padişahla birlikte Korfu (1537) ve Kara Boğdan (1538) seferlerine katılmış ve Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Seferi (1538) ile Preveze Zaferi döneminde vuku bulmuştur (Kütükoğlu, 1991, s. 202-203). Korfu Seferi'ni müteakip Delvine sancağı gayretiyle kurulmuştur. Boğdan Seferi ile de bu ülkedeki Osmanlı hâkimiyetinin kuvvetle yerleşmesi sağlanmıştır. Mutedil bir yönetim sergileyen ve devraldığı idareyi sürdüren Paşa'nın kadınlara düşkün olduğu, sarayında kırk beşik sallandığı ifade edilir (Uzunçarşılı, 1983, s. 548).

Adil ve mütevazı bir şahsiyete sahip olduğu belirtilen Ayas Paşa'nın da şiir ve edebiyatla pek ilgisi yoktur. Devrinde yaşayan şairlerden Mu'îdî'ye İskender Çelebi emekli maaşı bağlatınca Ayas Paşa üzülmüştür ve "Şairlerin saltanata ne yararı vardır ki devlet hazinesinden bunlara para veriyorsunuz?" diye karşı çıkmıştır. İskender Çelebi de dünya padişahlarının her zaman şiir ve nesir ustalarına ilgisiz davranmadığını çünkü büyük padişahların fetihlerinin parlak şiirlerle ebedileştirdiğini, tarihî olayların da beğenilen nesirlerle bilindiğini söylemiştir (İsen, 1990, s. 189).

Öteki şairler gibi "mansıbı, kaydı, eşgâl ve a'mâlî" olmadan sırf şiir yazarak câizelerle geçimini sağlayan, geçimi için müderris ve kadınlara dahi kaside yazan, kasidelerinin fiyatı bir altına diğer bir ifadeyle (60) akçeye kadar düştüğü ifade edilen Zâtî'nin kasidelerinin sayısının dört yüze ulaştığı belirtilir (İnalçık, 2018, s. 72). Ayas Paşa sadrazam olduğunda pek çok şairle birlikte Zâtî'nin de salyânesini kesmişse de Zâtî, ona yine de üçü bahariye birisi methiye olan dört kaside (K. 65, 66, 67, 68) takdim etmiş (Kurtoğlu, 2017, s. 23), zor durumda olduğunu belirtmiş fakat umduğu yardımı görememiştir.

Zâtî-i du'â-gûyuña rahm it ki tolupdur
Gam-hânesinüñ defter-i karz ile bucağı (Zâtî, K 68/37)

Ayakda kaldı senden umar tutasın elin
Beş vakti kıldugınca du'âlar kıla saña (Zâtî, K 67/30)

Şiiri de hayatı gibi iki dönem hâlinde değerlendirilen Zâtî'nin ilki, yaşadığı müreffeh hayat ve bu sırada yazmış olduğu şiirleri; diğeri ise Ayas Paşa tarafından diğer şairlerle birlikte salyânesinin kesilmesi, hamilerinin birbiri ardınca ölmeleri sebebiyle düştüğü sıkıntılı durum ve bu sırada yazmış olduğu şiirleri bulunmaktadır.

Ayas Paşa Hayâlî'nin de ulufesini kesmiştir ancak şair yine de Kanunî'nin himayesinde olduğundan bu durumu daha az zararlı kapatmıştır.

Şairlerin en fazla itibar görüp zaruretten kurtulup az çok rahat bir hayata kavuştukları devir, Kanunî'nin İbrahim Paşa ile İskender Çelebi'nin ölümlerine kadar olan on beş yıllık saltanat devri olmuştur. Bu kısa zaman içinde padişahın ve bu iki devlet adamının etrafında yüzlerce şair toplanmıştır. İbrahim Paşa'nın öldürüldüğü 942/1536 yılından sonra şairlere gösterilen ilgi oldukça azalmıştır. Sadarete gelen Ayas Paşa ile İskender Çelebi'nin yerine tayin edilen defterdar Mahmud

Çelebi'nin şiirle ve edebiyatla alakaları bulunmadığı için bütçede tasarruf gayesi ile şairlerin salyâneleri de kesilmiş böylece şiire gösterilen rağbet gittikçe azalmıştır (İpekten, 1996, s. 135).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde çok çeşitli sebeplerle in'amlar dağıtılmıştır. Bayramlarda 'ıydiyye; mevsim dolayısıyla nevrüziye, şitâiye; padişahın zaferi dolayısıyla kaside veya tarih sunanlara caize; muntazaman kaside sunanlara da in'âm verilmiştir. Padişaha doğrudan sunulan eserler dışında in'âm almak için bir hamî aracılığıyla da eser takdim olunmuştur. İn'âm ve tasadduklar ilim ve edebiyatı himayeye hizmet eden kurumlar olarak yüzyıllar boyu varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan edebiyatta hamilik geleneği Osmanlı padişahları içinde şiirle en fazla uğraşan ve yine sultan şairler arasında en hacimli divanı meydana getiren Kanunî döneminde edebiyat ve kültür hayatı büyük atılım oluşturmuş, her alanda büyük ivmeler kazanmıştır. Kanunî, şair ve âlimlere değer vermiştir. Yaşadığı yüzyılın kültür ve edebiyatını da muhteşem olarak adlandırılabilir bir düzeye getirmiştir. Türk edebiyatının en tanınmış şairlerinin yaşadığı XVI. yüzyıl, şairlerin en fazla itibar gördükleri yüzyıl olmuştur.

Kanunî şairlere değer vermişse de İbrahim Paşa'nın öldürüldüğü 1536'dan sonra Ayas Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesi ile şairlerin sıkıntılı dönemi başlamıştır. Rüstem Paşa'nın döneminde de bu durum devam etmiştir. Şairler kıramayacağı biri vasıtasıyla iş gören Rüstem Paşa'ya ulaşabilmek, onun himayesini kazanabilmek için Baba Efendi diye maruf Filibeli Şeyh Mahmud Efendi'ye ulaşmışlardır.

Rüstem Paşa'nın devlet erkânı, yeniçeriler ve hatta halk tarafından Şehzade Mustafa'nın idamından sorumlu tutulması, dönemin şairlerinin kalemine de yansımıştır. Onların "Mekr-i Rüstem" (Rüstem'in hilesi) lafzı ile tarih düşürmeleri, şiir yazmaları; Paşa'nın tarihçilere, âlimlere karşı gösterdiği ilgi ve alakayı şairlere göstermemesine, onlara karşı mesafeli durmasına sebep olmuştur. Ayas Paşa'nın saltanat yararı gözeterek şiiri gereksiz görüp şair için hazine para verilmesini eleştirmesi, edebî çevrelerce hoş karşılanmamıştır.

Paşaların sanata karşı kayıtsızlığı, cömert olmamaları, pek sevilmemeleri, şiirden de anlamayışları, tasarruf gayesi ile hareket etmeleri gibi sebep her ne olursa olsun görev başında buldukları dönemdeki sanata karşı tutumları Fuzûlî, Bâkî, Taşlıcalı Yahya, Edirneli Nazmî, Celîlî, Filibeli Vecdî, Za'îfî, Seyrî, Zâtî, Hayâlî, Mu'îdî gibi pek çok şairin hayatını etkilemiştir. Osmanlı himaye geleneği bu paşaların döneminde sekteye uğramış, bu da edebiyatımızın en tanınmış sanatçıların hak ettikleri ilgi ve alakayı göremeyip zaruret içinde yaşamalarına neden olmuştur.

SUMMARY

The Ottoman tradition of patronage, dating back to the literary tradition created during the period of the Ghaznavid and Seljuks, has always maintained its importance due to the increasing favor to poetry and poets shown by the sultans and high-ranking government officials. Art was the most effective way preferred by the sultanate and the members of the sultanate who want to keep themselves and their practices alive. Being aware of this, the poets, on the other hand, wrote odes, ghazals, kıt'a, and so on, and asked for help with some concepts such as donation, gift, munificence, grace, tip, charity, and piece of bread. They tried to earn their livelihood and improve their position, being honored by the sultan and the notables of the state.

The period when the poets were most respected, got rid of poverty, and attained a more or less comfortable life was the fifteen-year reign of Kanuni until the deaths of İbrahim Pasha and Iskender Çelebi, and in this short time, hundreds of poets gathered around the sultan and these two statesmen. After 942/1536, when İbrahim Pasha was killed, the interest in poets decreased considerably. Since Ayas

Pasha, who became the Grand Vizier, and the treasurer Mahmud Çelebi, who was appointed instead of Iskender Çelebi, were not interested in poetry and literature, the salary of the poets was cut to save the budget, so the demand for poetry gradually decreased.

The tradition of patronage in literature, which started during the reign of Mehmed the Conqueror, continued during the reign of Kanuni, who was the most engaged in poetry among the Ottoman sultans and created the most voluminous divan among the sultan poets. During the Kanuni period, literary and cultural life made great progress and gained speed in every field. Kanunî valued poets and scholars. He also optimized the culture and literature of the century he lived in. The XVI century, when the most well-known poets of Turkish literature lived, was the century in which the poets were most respected. Although Kanunî gave value to poets, the lean times of poets began with the appointment of Ayas Pasha as a grand vizier after the assassination of İbrahim Pasha in 1536 and this situation continued in the period of Rüstem Pasha. The poets reached out to Sheikh Mahmud Efendi from Filipe, known as Baba Efendi, to reach Rüstem Pasha, who worked through someone he could not break and gain his patronage.

Since Rüstem Pasha was held responsible for the assassination of Shahzada Mustafa by the state officials, janissaries, and even the public, they reflected this event through the poets of this period. The poets' composing chronograms with the phrase 'Mekr-i Rüstem' (Rüstem's Trick) and writing poems accusing Pasha caused him not to show the interest and concern for poets which he showed for historians and scholars and to remain distant from them. Ayas Pasha's criticism of giving money from the treasury to the poets, considering the poem unnecessary for the benefit of the sultanate, was not welcomed by the literary circles.

Whatever the reason, such as the pasha's indifference to art, not being generous, not appreciating and understanding poetry, or acting with the aim of saving, their attitudes towards art during their period of duty influenced the lives of many poets such as Fuzûlî, Bâkî, Taşlıcalı Yahya, Edirneli Nazmî, Celîlî, Filibeli Vecdî, Za'îfî, Seyrî, Zâtî, Hayâlî, Mu'îdî. The Ottoman tradition of patronage came to a full stop during the reign of these pashas, and this resulted in the most well-known artists of our literature not getting the attention and interest they deserved and living in poverty.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik kurul kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yok.	Informed Consent:	No participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	No financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2014). *Venedik elçilerinin raporlarına göre Kanunî ve Şehzade Mustafa*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Akarsu, K. (1989). *Za'îfî Divanı (metin-tahlil ve sistematik indeks)* (Doktora tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel S. ve Cunbur, M. (1990). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Albayrak Sak, V. (2023). Destandan gerçeğe: İran mitolojisinde hile Sembolü Rüstem ve Rüstem Paşa. *Belgü, Özel Sayı*, 256-265. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgu/issue/75908/1198248>
- Alderson, A. D. (2018). *Osmanlı hanedanının yapısı*. İstanbul: Alfa Yay.
- Altaylı, Y. (2006). Budin Beylerbeyi Arslan Paşa 1565-1566. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 1-19. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114086>
- Babinger, F. (1992). *Osmanlı tarih yazarları ve eserleri* (Coşkun Üçok, çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Barkan, Ö. L. (1957-1958). 954-955 (1547-1548) mali yılına ait bir Osmanlı bütçesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, 219-276. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/8956>
- Busbecq, O. G. (1939). *Türk mektupları* (Hüseyin Gazi Yurdaydın, çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey divânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Dağlar, A. (2013). Türkçe mektupları ışığında Ebussuud Efendi'nin beşerî münasebetleri. *Osmanlı Araştırmaları/The Journal Studies XLI*, 279-320. Erişim adresi: http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanl%C4%B1_sy41/2013_41_DAGLARA.pdf
- Durmuş, T. I. (2020). Yöneticilere sunulan kasideler üzerinden Osmanlı edebî himaye geleneğinin seyri. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 25, 191-275. Erişim adresi: http://www.devdergisi.com/Makaleler/1213352376_3.pdf
- Emecen, F. M. (2011). *Osmanlı sultanları I*. İstanbul: İSAM Yay.
- Erkan, D. (2005). *Matrakçı Nasuh'un Süleyman-nâmesi (1520-1537)* (Yüksek Lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
file:///C:/Users/acerr/Downloads/209737.pdf
- Gökbilgin, M. T. (1956). Rüstem Paşa ve hakkındaki ithamlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VIII, 11-50. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/10155>
- Gökkaya, R. (2017). *16. asır şairlerinden Seyrî ve Divân'ı (İnceleme-Metin-Dizin)* (Yüksek Lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni>.
- Gökyay, O. Ş. (2008). *Tanzimat Dönemine değin mektup*. Türk Dili Mektup Özel Sayısı, 274, 39-43.
- Hammer, J. V. (1990). *Büyük Osmanlı tarihi* (Mehmed Ata, çev.). İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İnalçık, H. (2018). *Şair ve patron*. Ankara: Doğubatı Yay.
- İnalçık, H. (2021). *Has-bağçede 'ayş u tarab*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İpekten, H. (1991). *Fuzûlî hayatı, sanatı, eserleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- İpekten, H. (1996). *Divan edebiyatında edebî muhitler*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay.
- İsen, M. (1990). *Latîfî tezkiresi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- İsen, M. (1994a). *Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- İsen, M. (1994b). *Acıyı bal eylemek Türk edebiyatında mersiye*. Ankara: Akçağ Yay.

- Kaplan, Y. (2015). Seyrî ve Halep şehrengizi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi XIV*, 67-92. Erişim adresi: http://www.devdergisi.com/Makaleler/1851729446_4.pdf
- Kavruk, H. & Selçuk B. (2017). *Filibeli Vecdî dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55912,filibeli-vecdi-d''ivanipdf.pdf?0>
- Kılıç, F. (2020). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-Şu'arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Köksal, F. (2017). *Mecma'ü'n-Neza'ir (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>
- Kurnaz, C. (1998). Hayâlî Bey. *İslam ansiklopedisi*, (C. 17, s. 5-7). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Küçük, S. (2011). *Bâkî dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Küçükdağ, Y. (2007). Pîrî Mehmed Paşa. *İslam ansiklopedisi*. (C. 34, s. 80-81). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kütükoğlu, B. (1991). Ayas Paşa. *İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 202-203). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Nas, Ş. K. (2018). *Celîlî Divanı*. Konya: Palet Yay.
- Ördek, Ş. (2014). Şemsî, İsfendiyar-zâde Şemsî Ahmed Paşa. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/semsi-isfendiyarzade-semsi->
- Şentürk, A. A. (1998). *Taşlıcalı Yahyâ Beğ'in Şehzade Mustafa Mersiyesi yahut Kanunî hicviyesi*. İstanbul: Enderun Yay.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Uzun, M. İ. (2008). Rızâyî Mahmud Baba Efendi. *İslam ansiklopedisi* (C. 35, s. 71-72). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Tarihi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî dîvânı*. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>
- Üzümcü, M. A. (2008). *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'îfî (İnceleme, Metin, Nesre Çeviri, İndeks)* (Yüksek Lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Yurdaydın, H. G. (1963). "Murâdî ve Eserleri". *Bellekten*, C. XXVII, 453-466.
- Yücel, Y. (1991). Kanuni ile 46 Yıl. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.